

WSTĘP

20 sierpnia 1536 r. rozesłane zostały z Wilna listy sejmowe i uniwersały zwołujące kolejny sejm walny do Krakowa, na dzień Wszystkich Świętych, tzn. 1 listopada 1536 r.¹ Wybór stolicy jako miejsca obrad sejmowych był podyktowany m.in. okolicznością, że podczas tego właśnie sejmu młody król Zygmunt August, który jako szesnastoletni osiągnął lata sprawne, miał w katedrze wawelskiej zaprzysiąc prawa wszystkich stanów koronnych.

Sejmiki przedsejmowe odbyły się w okresie od 25 września do 19 października². Udzielone posłom instrukcje nie zapowiadały łatwych debat sejmowych³. Obrady rozpoczęto z jedenastodniowym opóźnieniem⁴. Z opisu przebiegu sejmu wynika, że był on widownią zacieklejczych sporów między posłami a senatem i królem⁵. Spierano się o nowe cło, o prowadzoną przez królową Bonę akcję skupowania królewsczyzn, posłowie występowali przeciwko nadawaniu urzędów Włochom, Niemcom i innym obcym, podnoszono także inne żądania „egzekucyjne”⁶. Długotrwałe przetargi między posłami a senatorami doprowadziły wreszcie do opracowania wspólnego dokumentu, tzw. konkordatów (*Concordata*), zawierającego w 29 artykułach propozycje ustawodawcze, które miały być przedłożone królowi do ostatecznego zatwierdzenia⁷. Znalazły się w nich takie postanowienia, jak potwierdzenie zasady elekcji i przywilejów celnych szlachty, postanowienia o monecie pruskiej, o zakazie posiadania dóbr ziemskich przez mieszczan, o sołtysach w dobrach kościelnych, o annatach, o odpowiedzialności karnej szlachty w miastach i wiele innych. Na końcu konkordatów umieszczono dodatkowo artykuły przedłożone przez posłów mazowieckich. Zdecydowana większość postanowień wspomnianego dokumentu zyskała aprobatę królewską. Na przeszkodzie pomyślnemu zakończeniu sejmu stanęła jednakże sprawa obsady wakujących godności kanclerza i podkanclerzego. Kiedy stało się pewne, że król nie zamierza powierzyć urzędu kanclerza popieranemu przez izbę Piotrowi Gamratowi⁸, posłowie inspirowani w tej sprawie przez zauszników królowej Bony, w szczególności przez prymasa

¹ Zob. W. Konopczyński, *Chronologia sejmów*, nr 48, s. 137; AT, t. XVIII, nr 315–319, s. 340–344.

² MK, t. 52, k. 33 v.–34 v.; AT, t. XVIII, nr 330–333, s. 350–365.

³ Por. instrukcję sejmiku w Środzie (B. Kór., ms. 1461, s. 33–36; B. Ossol., ms. 6138, k. 156 v.–158 v.; B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 42 v.–44); AT, t. XVIII, nr 379, s. 410–414.

⁴ W. Konopczyński, *Chronologia sejmów*, nr 48, s. 137.

⁵ *Acta conventus generalis Cracoviensis turbulenter acti et furiose finiti* (B. Ossol., ms. 178/II, k. 103 v. –108; B. Ossol., ms. 6138, k. 179–186; B. Kór., ms. 1461, s. 44–70), drukowane we fragmentach w „Pamiętniku Warszawskim”, t. XI, 1818, s. 325–346 oraz W. Pociecha (wyd.), *Panowanie Zygmunta Starego*, s. 24, 25, w przekładzie polskim, z mylącą nieco informacją, że jest to diariusz sejmu krakowskiego 1536–1537 r.

⁶ Ibidem oraz: *Vita Petri Kmitae de Wissnicze palatini Cracoviensis* [w:] *Annales Stanislai Orichovii Okszi*, ed. T. Działyński, Poznań 1854, s. 209–211.

⁷ B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 46–53 v.; B. Czart., ms. 275, s. 52–62, ms. 282, s. 11–30; TN 54, nr 190, s. 629–644; B. Kór., ms. 1461, s. 51–65; B. Ossol., ms. 77, s. 165–174, ms. 178, k. 93–99 v., ms. 6138, k. 159–168. Zob. W. Uruszczak, *Sejm walny koronny*, s. 170.

⁸ Por. W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski*, s. 80; Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary*, s. 358–361; W. Pociecha, *Chojeński Jan, biskup krakowski i kanclerz wielki koronny*, PSB, Kraków 1937, t. III, s. 396–399.

Andrzeja Krzyckiego i marszałka koronnego Piotra Kmitę, odmówili dalszego udziału w sejmie i 2 lutego 1537 r. opuścili Kraków⁹. Król i senat kontynuowali jednak obrady¹⁰. W obecności samych tylko senatorów 4 lutego w katedrze wawelskiej Zygmunt August przyrzekł solennie zachować i strzec praw wszystkich stanów koronnych, miejscowości, a także osób prywatnych. Zobowiązanie to potwierdzał specjalnie wydany dokument. Podjęto też doraźne uchwały w zakresie organizacji obrony państwa, to jest uchwalono pobór czopowego w dobrach królewskich i senatorskich oraz zdecydowano się zwołać pospolite ruszenie. Jego celem — jak się niebawem okazało — było wywarcie presji na szlachtę i skłonienie jej do zgody na podatki. Miałyby je uchwalić sejmiki zwołane w związku z powszechną wyprawą wojenną. Zamiar ten jednak się nie powiódł. Pospolite ruszenie dało okazję do odbicia latem 1537 r. nielegalnego sejmiku obozowego — rokoshu, nazwanego później lwowskim.

Ustawodawstwo sejmiku walnego krakowskiego 1536-1537 r. obejmuje następujące akty normatywne, zamieszczone poniżej *in extenso*:

I. *Edictum contra scriptores famosorum libellorum* (1 lutego 1537)¹¹.

II. Akty potwierdzające złożenie przysięgi koronacyjnej przez Zygmunta Augusta:

A. Dokument Zygmunta I z 6 lutego 1537 r. (bez osobnego tytułu), potwierdzający złożenie przysięgi koronacyjnej przez Zygmunta Augusta w dniu 4 lutego 1537 r.¹²

B. Dokument konfirmacji praw i przywilejów koronnych, wystawiony przez młodego króla, w którym przyrzeka on nadto nie sprawować władzy za życia ojca, króla Zygmunta I¹³.

⁹ Por. B. Ossol., ms. 178, k. 105; W. Pociecha (wyd.), *Panowanie Zygmunta Starego*, s. 25; *Vita Petri Kmitae*, s. 211.

¹⁰ Trwały one aż do 2 marca 1537 r., jak świadczy notatka w tomie XV Kolekcji Jagiellońskiej Tomicjanów (B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 46). Akty z adnotacją *in conventione Cracoviensi* wychodziły z kancelarii koronnej jeszcze w dniu 10 marca 1537 r. (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 18375, s. 51).

¹¹ Edykt ten, wymierzony przeciwko ulotnej poezji politycznej, drukujemy na podstawie czterech tekstów urzędowych, a mianowicie: 1. MK, t. 52, k. 106 v., 107; 2. MK2, t. 54, k. 14, 14 v.; 3. *Inscriptiones Castri Cracoviensis*, t. 50, s. 347, 348 (przechowywane w WAP Kraków), oznaczone G. Krak.; 4. Kopiciana, Księgi ziemskie łomżyńskie, 3/88, przedrukowane w *Iura Masoviae Terrestria*, t. III, nr 348, s. 111, 112. Ich wydawca nie znał przekazów wymienionych w punkcie 1, 2 i 3. Za podstawę przyjęto wersję MK, uwzględniając w przypisach odmianki trzech pozostałych. Pominęto natomiast kopie prywatne, a to: 5. B. Ossol., ms. 178, k. 101, 102, ogłoszony przez A. Benisa (*Ochrona praw autorskich w dawnej Polsce* [w:] *Pamiętnik słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1887, s. 471, 472); 6. B. Jagiell., ms. 135, k. 84, przedrukowany [w:] *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*, t. I, Kraków 1885, nr 62, s. 87; 7. B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 56, 56 v.; 8. B. Czart., ms. 284, p. 12–14. Edykt transumowano w akcie Henryka Walezego z 1574 r., rkps AGAD, Bibl. Ordynacji Zamoyskich, nr 3041, k. 66.

¹² Dokument ten zachował się w dwóch przekazach urzędowych. Pierwszym jest wpis do MK2, t. 54, k. 5–5 v., pod tytułem wpisanym znacznie późniejszą ręką: *Conditiones quaedam inter serenissimum Sigismundum Primum et Sigismundum Augustum filium initae*. Tenże akt w Sumariuszach zatytułowany został następująco: *Sigismundus I rex declarat filium suum Sigismundum Augustum iuxta sponsionem tempore coronationis datam iuramentum regium publice in ecclesia cathedrali Cracoviensi die 4 februarii dedisse litterisque specialibus cavisse se semper in potestate patris futurum esse, mortuo vero patre suo diplomate regio omnia iura et privilegia se confirmaturum esse* (MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 18324, s. 48). Drugi przekaz to dokument uwierzytelniony pieczęcią królewską (sygnetową) oraz podpisem króla, ze zbiorów B. Czart. (pergamin nr 829). Tekst ten, mimo występujących w nim błędów, przyjmujemy za podstawę niniejszego wydania. Dodatkowo uwzględniono w nim odmienne lekcje z VL, t. I, s. 514, 515. W literaturze tematu wymienia się jeszcze kopie: B. Czart., ms. 275, nr 63, p. 62, 63; B. Ossol., ms. 77, p. 175 i ms. 178, k. 100.

¹³ Dokument, podobnie jak poprzedni, znany jest w dwóch wersjach. Pierwsza to wpis do MK2, t. 54, k. 5 v., 6, który został poprzedzony wpisanym późniejszą ręką nagłówkiem: *Inter eisdem serenissimos reges*. Druga pochodzi z dokumentu urzędowego, przechowywanego obecnie w Archiwum Państwowym w Toruniu pod nr 2976. Dokument ten nosi ślady pieczęci. On też został wykorzystany jako podstawa wydania, z zaznaczeniem odmianek z MK i VL (t. I, s. 513, 514), gdzie występuje pod tytułem: *Sigismundus Augustus adultus iurat: vivente patre a gubernatione regni abstinet, postea iura regni confirmat litteris*.

III. Akty dotyczące zwołania pospolitego ruszenia:

A. *Constitutiones sive mandata de profectione ad bellum facienda et ordine in castris servando articulatim scriptae*, z 6 lutego 1537 r.¹⁴

B. *Litterae restium primae* (19 lutego 1537), *Litterae restium secundae* (8 marca 1535), *Litterae universales tertiarum restium* (6 kwietnia 1537)¹⁵.

IV. *Mandatum contra cortisanos* (16 lutego 1537)¹⁶.V. *Litterae universales contributionis czopowe ad annum praesentem institutae* (28 marca 1537)¹⁷.

Pozostałe akty i decyzje tegoż sejmiku zawarte są w Metryce Koronnej¹⁸.

¹⁴ Konstytucja ta została wydana w związku z decyzją o zwołaniu pospolitego ruszenia, podjętą przez króla i senat. Określała ona zasady obowiązujące podczas przemarszu pospolitego ruszenia oraz jego służby w zamkach obronnych, z powoływaniem się na dawny obyczaj. Miała charakter czasowy i precyzowała znane dotąd normy prawa polskiego, w szczególności z lat 1457, 1496, 1510, 1520 i 1523 (VL, t. I, s. 112, oraz niniejsze wydawnictwo, nr II, XVII, XXIX, XXXII). Tekst tej konstytucji znamy z przekazu urzędowego (to jest z MK₂, t. 54, k. 53-56 v.) oraz z kopii prywatnych: B. Ossol., rkps 178, k. 112 v.-115 v.; B. Jagiell., ms. 6559 III, k. 62-65; B. Czart., ms. 275, nr 73, k. 71-75; TN 55, nr 8. W VL pominięta, wydana została drukiem przez Stanisława Kutrzebę (*Polskie ustawy i artykuły wojskowe*, nr 12, s. 43-48). W niniejszym wydawnictwie opieramy się na tekście MK, uwzględniając odmianki zawarte w wydawnictwie St. Kutrzeby (SK).

¹⁵ Wici pierwsze, drugie i trzecie drukujemy w całości, mimo ich wykonawczego charakteru. Były one bowiem realizacją zapadłej na sejmie krakowskim decyzji o wyprawie pospolitego ruszenia i pośrednio świadczą o treści tejże decyzji. Za podstawę wydania przyjęto wyłącznie tekst skopiowany z MK₂, t. 54, k. 12v., 13 (wici pierwsze), k. 13v. (wici drugie) i k. 50-51 v. (wici trzecie).

¹⁶ O zapadłej na sejmie uchwale nakazującej surowe ściganie osób ubiegających się wbrew prawu o beneficja kościelne, czyli tzw. kortezanów, dowiadujemy się z dwóch źródeł. Pierwszym z nich jest mandat królewski z 16 lutego 1537 r., polecający starostom wykonanie tejże uchwały; zachował się on w MK₂, t. 54, k. 15 v., 16. Drugi to mandat (wyraźnie zwięźlejszy) oblatowany w księgach grodzkich plockich (t. IV, k. 77), a ogłoszony drukiem przez J. Sawickiego w *Iura Masoviae Terrestria*, t. III, nr 349, s. 112-114, pod tytułem: *Litterae Maiestatis Regie contra cortisanos*. Z uwagi na różnice, jakie występują w obydwu tych przekazach, publikujemy je poniżej w dwóch kolumnach.

¹⁷ Uniwersał o poborze czopowego w dobrach królewskich i senatorskich podany został do wiadomości publicznej dopiero 28 marca 1537 r., już po zakończeniu sejmiku krakowskiego. O tym, że zalicza się go także do dorobku ustawodawczego tego sejmiku, świadczy informacja zawarta we wstępnej części tekstu ([...] *cum universis praelatis, palatinis, castellanis et aliis consiliariis nostris in hoc conventu regni nobiscum congregatis* [...]). Zachowały się przekazy urzędowe tego uniwersału: 1. W AGAD, w MK₂, t. 54, k. 49-50 v., pt.: *Litterae universales contributionis czopowe ad annum praesentem institutae* (w MRPS, cz. IV, vol. 3, nr 18388, s. 52, tytuł ten brzmi: *Litterae universales regiae super contributione czopowe in anno praesenti exigenda*). 2. W WAP Kraków, w *Inscriptiones Castri Cracoviensis*, t. 50, s. 503-506, pt.: *Litterae contributionis ducillariae*. 3. W AGAD, w Księgach ziemskich i grodzkich warszawskich, t. XIX, k. 87-90 v. Ten tekst był podstawą publikacji w *Iura Masoviae Terrestria*, t. III, nr 351, s. 115-117. Jego wydawca nie znał dwóch wymienionych wyżej przekazów. Jako podstawę niniejszego wydania wybieramy przekaz MK, zaznaczając odmianki z dwóch pozostałych. W literaturze tematu wymienia się jeszcze kopie prywatne: B. Ossol., ms. 178, k. 102-103 v.; B. Czart., ms. 275, p. 65-67; TN 55, nr 20.

¹⁸ Por. MRPS, cz. IV, vol. 3, nr nr 18259-18330, s. 44-49 i niektóre następne. Na uwagę zasługuje zwłaszcza nr 18340: *Decretum regium inter Cracovienses polonicae et germanicae nationis, qua lingua et quo tempore in ecclesia Sanctae Mariae in Circulo Cracoviensi verbum Dei praedicari debeat latum* (MK₂, t. 54, k. 155).